

LA VITALITAT DE L'ARTICLE SALAT

Laura Romero Aguilera.

Badalonès. Tutora: R. M. Dunjó. 2n de Batxillerat.

INTRODUCCIÓ

El treball que presento a continuació tracta bàsicament sobre l'evolució de l'article "salat" dins de la nostra llengua: el català. Com a objectius principals cal mencionar la justificació que l'article "salat" era present als textos medievals amb més abundància que l'article derivat d'ille-illa-illud i que en avançar el temps, l'article "salat" sofrirà a la llengua escrita un important retrocés; la toponímia deixarà constància de les zones que abans "salaven" i avui no.

MÈTODE

Per a poder assolir els diversos objectius del treball he utilitzat un mètode que consta de diferents parts. Primer de tot, he analitzat alguns textos medievals per comprovar que antigament era més important l'article derivat d'ipse-ipsa-ipsud que no pas el derivat d'ille-illa-illud. Posteriorment, tot estudiant la dialectologia catalana, he comprovat quines zones avui "salen" i quines no. Finalment, he realitzat un estudi toponímic d'algunes zones de parla catalana -Principat, Illes Balears i València (zona de Tàrbena)- per intentar determinar a partir dels topònims que contenen l'article "salat" quines zones antigament l'utilitzaven i quines no.

TEXTOS MEDIEVALS

Un dels textos triats per a analitzar els articles determinats és El Capbreu de Castellbisbal, text medieval que data del 1189. És escrit en llatí, però, curiosament, el document triat per a fer l'anàlisi és escrit en català. Això pot obeir a la necessitat que fos entenedor per als habitants pagesos de Castellbisbal, poc cultes, i al fet que una relació de censos i tributs, formats lingüísticament en pla català, tindrien una redacció problemàtica en llatí. L'escrivà va començar la redacció en llatí: *Domino barchinonensi episcopo...* però a la vista de les dificultats lingüístiques, i com que no es tractava del document solemne signat sinó del detall de l'aplicació, a la tercera línia va passar directament al català encara que se li escapolissin algunes formes llatinitzades *carne, solidos, molino, vindemias*, pel costum d'escriure en llatí.

L'article determinat que predomina en aquest text és el procedent d'ipse-ipsa-ipsud però també hi trobem força l'article literari. Així doncs, podem dir que ens trobem en el moment en què ha començat la lluita entre *ille* i *ipse* (segle XII).

Un altre dels textos tractats en aquest apartat és un fragment del Cartoral de Lavaix, que podem titular "Sança de Viu dona al seu nebot, l'abat Berenguer de Sant Pere de la Vall de Senyiu, el castell i la vila d'Aguilar de Ribagorça". Aquest text es remunta als anys 1241-1242, però no ens ha arribat en el document original, ni tan sols en una còpia medieval, sinó a través d'una transcripció del segle XVIII.

Aquest text és escrit majoritàriament en llatí, tot i que hi trobem diverses oracions escrites en romanç, és a dir, en català. Trobem una alternança en la utilització del llatí i del català. Aquesta situació pot respondre al fet que el llatí era la llengua utilitzada en els documents oficials; tot i això, el fet que la llengua d'expressió fos el català provocava la utilització inconscient d'aquesta llengua. D'altra banda, observem que tot i que l'article determinat utilitzat en el fragment escrit en llengua catalana és el procedent d'ille-illa-illud, a la tercera línia l'autor ha utilitzat l'article "salat" que procedeix d'ipse-ipsa-ipsud "so que". Aquesta utilització també respon al fet anterior, és a dir, l'escrivà l'ha utilitzat inconscientment.

En conclusió, podem dir que, tot i que l'article determinat que s'utilitza és el procedent d'ille-illa-illud, l'autor ha utilitzat l'article "salat". Així doncs, a partir de la data del text (1241-1242) podem dir que en aquest moment (segle XIII) l'article derivat d'ille-illa-illud comença la seva superposició sobre l'article derivat d'ipse-ipsa-ipsud.

El tercer i últim text és el conegut amb el nom de les Ordinacions e bans del comtat de Empúries del segle XIV, conservat en un manuscrit que data de la primera meitat del segle XV. Resulta d'un gran interès històric i alhora lingüístic car, d'una banda, constitueix un bon exemple dels codis de dret consuetudinari català del final de l'Edat Mitjana, i, de l'altra, perquè la seva llengua revela tot un seguit de trets dialectals característics del parlar medieval de l'extrem nord-est del Principat. Tot i aquesta importància, nosaltres ens centrarem en l'estudi dels articles determinats utilitzats.

L'article determinat masculí d'aquest text pren les formes lo <illu, los <illos, ja normals a l'edat mitjana en gran part del domini lingüístic català. D'altra banda, l'article femení apareix constantment amb les formes la o le <illa, las o les <illas sense reducció del singular, ni tan sols davant una vocal.

Només es revela un cas versemblant, encara que ja fossilitzat, de l'article definit derivat d'ipse en el topònim s'Estanyoll < ipse stagneolu: («...sacre ni de Vilanova ni de s'Estanyoll ni de Marsa...»). D'altra banda, el riu anomenat se Muga, l'actual la Muga de l'Alt Empordà, representa un derivat de SAMBUCA > Samuga >sa Muga. («Item que tot hom qui anaguas canem o lin an la aygua de se Muga...»).

Com podem observar en aquest text del segle XIV, l'article derivat d'ille-illa-illud és molt més abundant que el derivat d'ipse-ipsa-ipsud (aquest últim només es conserva en els topònims). Per aquest motiu puc concloure dient que a partir del segle XIV-XV ja s'ha produït la total superposició d'ille sobre ipse i que les mostres d'aquest últim només romanen de forma fossilitzada als topònims.

DIALECTOLOGIA CATALANA

El català és una llengua romànica del grup de la Romània occidental parlada actualment als Països Catalans, inclosa la ciutat de l'Alguer, a Sardenya, i la regió del Carxe, dins de la província de Múrcia.

Centrant-nos en l'estudi de l'article determinat, podem dir que els dialectes que actualment utilitzen l'article derivat d'ipse-ipsa-ipsud o article "salat" són:

- a) El balear (incloent tots els subdialectes).
- b) El subdialecte mallorquí de València parlat a Tàrbena i a la Vall de Gallinera.
- c) Una llarga llença costanera a la província de Girona (Cadaqués, Roses, Sant Feliu de Guixols, Palamós, Blanes) que, a causa de la incomunicació amb l'interior del país, ha pogut conservar fins als nostres dies l'article derivat d'ipse, tot i que cada cop hi és menys utilitzat.

TOPONÍMIA CATALANA

La toponímia és una mena de radiografia que ens demostra que l'article "salat" s'estenia més enllà del que avui ens confirma la dialectologia. Mitjançant l'estudi toponímic que he realitzat, pretenc confirmar les zones que avui salen i intento descobrir les zones que antigament salaven i que actualment no ho fan.

- 1.- Sant Joan Despi
- 2.- Sant Just Desvern
- 3.- Sant Esteve Sesrovires
- 4.- Sant Pere Sacama
- 5.- Sant Joan Samora
- 6.- Sant Cugat Sesgarrigues
- 7.- Sant Martí Sarroca
- 8.- Masia Sanana
- 9.- Sant Llorenç Savall
- 10.- Collserola
- 11.- Santa Coloma Saserra
- 12.- Sant Quirze Safoja
- 13.- Sant Miquel Sesperxes
- 14.- Vilalba Saserra
- 15.- Sanata
- 16.- Coll Samedà
- 17.- Sant Pere de Sabassona
- 18.- Sant Martí Sescorts
- 19.- Puig de Collsaplana
- 20.- Portell de Safinestra

- 21.- Pere Sallavina
- 22.- Sant Martí Sesgueioles
- 23.- Collet de Savinosa
- 24.- Platja de Savinosa
- 25.- Salou
- 26.- Parc Samà
- 27.- Vila Sauba
- 28.- Solivella
- 29.- Sarral
- 30.- Savallà del Comtat
- 31.- Serra de la Savinosa
- 32.- Sanaüja
- 33.- Estorm
- 34.- Escarlà
- 35.- Sapeira
- 36.- Serra de l'Estal
- 37.- Sarroca de Bellera
- 38.- Astell
- 39.- Obaga de Sacoberta
- 40.- Saroqueta
- 41.- Es Bòrdes
- 42.- Saseuba
- 43.- Sacoma
- 44.- Escàs
- 45.- Espot
- 46.- Escart
- 47.- Obaga Sacosta

- 48.- Estamariu
- 49.- Sa Bardissa
- 50.- Sant Andreu Salou
- 51.- Sant Martí Sapresa
- 52.- Sant Pere Sestronques
- 53.- Sant Hilari Sacalm
- 54.- Sant Martí Sacalm
- 55.- Sangosta
- 56.- Palau Sacosta
- 57.- Sant Jordi Desvalls
- 58.- Sant Miquel Sesvinyes
- 59.- Sant Pere Sacosta
- 60.- Sant Miquel Sacot
- 61.- Sadernes
- 62.- Mas Safont
- 63.- Palau Sabaldòria
- 64.- Sant Joan Sescloses
- 65.- Sant Martí Seserres
- 66.- S'Auleda
- 67.- Sant Climent Sescebes
- 68.- Palau-Saverdera
- 69.- Punta de S'Arenella
- 70.- Illa de S'Arenella
- 71.- Punta es Forn
- 72.- Sa Riera
- 73.- Sa Tuna
- 74.- S'Alguer
- 75.- Sesfontes
- 76.- Roca Savellà
- 77.- Sanavestre

Barcelona: En el mapa de la província de Barcelona observem que el major nombre de topònims que contenen l'article "salat" es troba a les rodalies de la comarca del Barcelonès, concretament a l'Alt Penedès, Baix Llobregat, Vallès Occidental i Vallès Oriental. D'altra banda, també cal esmentar la comarca d'Osona, especialment la part nord-est, on també es concentren un gran nombre de topònims "salats". Així doncs, podem dir que el fet que l'article "salat" es trobi de forma fossilitzada als topònims ens permet d'afirmar que antigament aquestes zones l'utilitzaven.

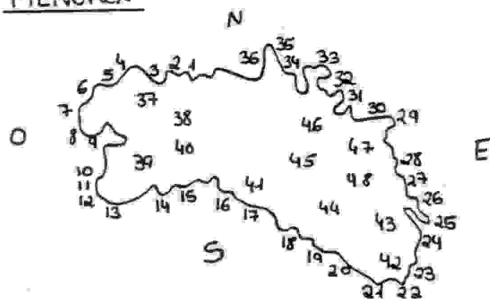
Tarragona: Observant el mapa de la província de Tarragona veiem que no hi ha un gran nombre de topònims "salats"; així doncs, podem afirmar que antigament no utilitzaven aquest article. Tot i això, cal dir que a la comarca de la Conca de Barberà és on es concentren la major part dels topònims.

Lleida: En el mapa d'aquesta província observem que la major part dels topònims "salats" es concentren a la part nord, bàsicament a la Vall d'Aran, el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà. Així doncs, podem afirmar que antigament aquesta zona utilitzava l'article derivat d'ipse-ipsa-ipsud.

Girona: Aquesta província de Catalunya és la que presenta un major nombre de topònims "salats". Deixant de banda les zones que actualment utilitzen aquest article (Cadaqués, Roses, Sant Feliu de Guixols, Palamós, Blanes), hi hem de destacar les comarques de la Selva, la Garrotxa, el Gironès i l'Alt Empordà. Així doncs, com a la resta dels casos, podem afirmar que antigament aquestes zones utilitzaven l'article derivat d'ipse-ipsa-ipsud.

MENORCA

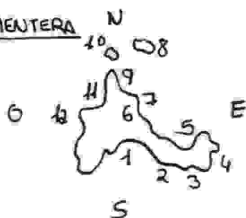
1.- Sa Falconera	32.- Es Te Roig	35.- S'Olla
2.- Racó des Llenyam	33.- Morro dets Esfleis	36.- Punat de sa Torre
3.- Ses Fontanelles	34.- Serra des Boc	37.- Rafal des Capita
4.- Cul de sa Ferrada	18.- Ses Casotes	38.- Es Caragoli
5.- Cala Es Morts	19.- Cova des Xoroi	39.- S'Alquerieta
6.- Cova des Tabac	20.- Sa Falconera	40.- Es Lloc Nou
7.- Sa Falconera	21.- Caló de s'Oli	41.- Es Calafat
8.- Bol des Gerret	22.- Torre des Ganso	42.- Sa Serreta
9.- Cala des Degollador	23.- Rincó des Llexiu	43.- Es Fornàs
10.- Sa Bolda de N'Aleix	24.- Caló des Vi Blanc	44.- Es Rafalet
11.- Es Sac des Blat	25.- Punta de s'Espero	45.- S'Aranjassa
12.- S'Extramaunció	26.- Es Clot d'En Mora	46.- Ses Coves Velles
13.- Racó des Bregarol	27.- Sa Mesquida	47.- Sa Torreta
14.- Punta des Governador	28.- Es Pa Gros	48.- Es Canum
15.- Punta des Tambors	29.- S'Escala	
16.- S'Enfonsat de Binisaid	30.- Macar de sa Roba	
17.- Punta de sa Miloca	31.- Es Pa de Sucre	

EIVISSA

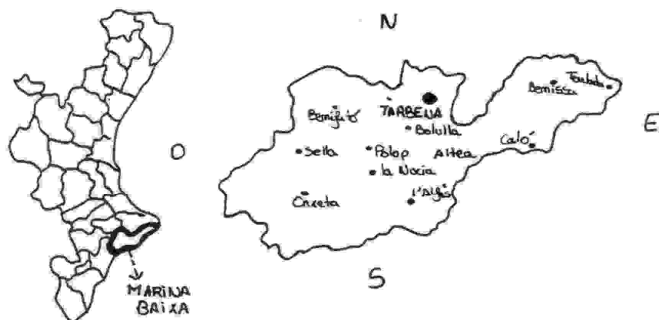
1.- Punta de sa Rama	13.- Sa Conillera
2.- Punta de ses Portes	14.- Sa Figuera Borda
3.- Platja es Prat	15.- Illa es Vedra
4.- Punta de sa Cals	16.- Es Cubells
5.- Platja des Figueral	17.- Sant Josep de Sa Talaia
6.- S'Escullet	18.- Puig d'es Furnat
7.- Punta des Moscarter	19.- S'Olivera
8.- Punta de sa Creu	20.- Ca's Mart
9.- Cap des Mossos	21.- Can Vicenç des Racó
10.- Es Castellar	22.- Es Figueral
11.- Ses Fontanelles	23.- S'Argamassa
12.- S'Estanyol	24.- Es Llinigol

FORMENTERA

1.- Torre des Pi des Català	7.- Platja d'es Pujols
2.- Sa Mola	8.- Illa s'Espardell
3.- S'Estufador	9.- Racó de ses Ampollas
4.- Punta de sa Ruda	10.- Illa s'Espalmador
5.- Punta de sa Palmera	11.- Port de sa Savina
6.- Es Pujols	12.- Punta de sa Pedrera

Balears: Observant els mapes de les Illes Balears (Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera) veiem que hi ha una gran quantitat de topònims "salats", però cal observar que l'article no es troba fossilitzat com als territoris del Principat, és a dir, el que al Principat seria "Despi", a les Balears és "des Pi". Aquesta diferència es deu bàsicament en el fet que actualment encara utilitzen aquest article, és a dir, encara "salen". En canvi, al Principat els articles s'han fossilitzat a causa del temps i de no fer-los servir.

Marina Baixa (Tàrbena): Aquest mapa no recull la informació necessària per a poder comprovar la supervivència de l'article "salat" a la toponímia ja que és un mapa comarcal. Per a una bona anàlisi hauria d'haver trobat un plànol del poble de Tàrbena (carreteres, carrers, places...), fet que m'ha estat impossible a causa de la distància i de les petites dimensions d'aquest municipi. Així doncs, l'única manera de comprovar aquesta vitalitat de l'article "salat" a la toponímia d'aquest poble i de les seves rodalies seria anant-hi, és a dir, comprovar-ho en persona.

CONCLUSIONS

Durant l'elaboració d'aquest treball he arribat a diverses conclusions, les més importants de les quals són les relacionades amb la toponímia. Com he dit abans, la toponímia és una mena de radiografia que ens demostra que l'article "salat" s'estenia més enllà del que avui ens confirma la dialectologia. Aquest és el cas del Barcelonès i les comarques que l'envolten (Alt Penedès, Baix Llobregat, Vallès Oriental i Vallès Occidental). Totes aquestes zones contenen un gran nombre de topònims "salats"; per aquest motiu podem afirmar que antigament utilitzaven l'article derivat d'ipse-ipsa-ipsud. Dins d'aquesta mateixa província també hem de destacar la comarca d'Osona. Seguint aquest criteri podem afirmar que a la part nord de Lleida (Vall d'Aran, Pallars Jussà i Pallars Sobirà) també s'utilitzava aquest article. Finalment, cal parlar de la província de Girona, lloc on trobem el nombre més gran de topònims "salats", especialment a la Garrotxa, la Selva, el Gironès i l'Alt Empordà, zones que probablement utilitzaven l'article "salat" a l'antiguitat.

Una altra conclusió a la qual arribem a partir de l'anàlisi dels topònims és la fossilització que l'article "salat" ha tingut a les zones del Principat, és a dir, mentre que als topònims del Principat l'article "salat" s'ha fossilitzat, als de les Illes Balears no, fet que respon a la utilització que encara fan d'aquest article a les Illes.

Finalment, cal parlar de Tàrbena, petit poble de la Marina Baixa. Tot i que no he pogut demostrar la presència de noms que continguin l'article "salat" a causa de les dificultats per a trobar un mapa d'aquest petit poble, mitjançant les dades històriques puc afirmar que el fet que el parlar mallorquí arribés tan tard a aquesta localitat (segle XVII) no ha permès incloure aquest tret dialectal a la toponímia, ja que en aquells moments aquesta ja s'havia format i consolidat. Tot i això, haig de dir que aquesta afirmació constitueix una hipòtesi ja que l'única manera de comprovar la presència de l'article "salat" a aquella localitat seria fent-hi un viatge, és a dir, anant a Tàrbena, fet que m'ha estat impossible tot i que espero poder anar-hi algun dia i d'aquesta manera poder completar aquest treball.